

Н.В. ВЕБЕР
(Івано-Франківськ)

**МІКРООЙКОНІМИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ,
МОТИВОВАНІ ГЕОГРАФІЧНИМИ ТЕРМІНАМИ**

УДК 81'373.21 (477.86)

Вебер Н.В. Мікроойконіми Івано-Франківщини, мотивовані географічними термінами; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 29; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються семантичні особливості мікроойконімів, мотивованих географічними термінами. Визначено найбільш типові апелятиви, що стали основою цих одиниць: орографічні, гідрографічні, ботанічні терміни, апелятиви, що позначають назви земельних наділів, типи поселень і помешкань, об'єкти промислово-господарчих реалій.

Ключові слова: мікроойконім, апелятив, топографічні, ботанічні, гідрографічні терміни, назви земельних наділів, назви типів поселень.

Resume. The semantic features of microooykonyms are studied in the article, as well as motivated geographical terms. Most typical appellatives, that became basis of these units: orographic, hydrographical, botanical terms, and those marking names of lands, types of settlements and apartments, objects of industrially economic realities are analyzed.

Key words: microooykonim, appellative, topographical, botanical, hydrographical terms, names of lands, name of types of settlements.

Географічні номенклатурні терміни як частина лексико-семантичної системи мови здатні відображати природні чи інші особливості місцевості, де виникають конкретні поселення, тому вони здавна служать базою для творення мікроойконімів, у тому числі і шляхом їх перенесення без будь-яких формальних змін із апелювальної лексики в топонімну. Е.М. Мурзаєв зазначає, що немає або майже немає країн чи мов, де б загальні географічні назви не брали участі у творенні власних [8, с. 97]. Це явище дуже поширене, про що свідчать численні дослідження зарубіжних та українських мовознавців.

Географічна номенклатура стала одним із джерел формування мікроойконімів Івано-Франківщини. Адже найменування, наприклад, сільських кутків диференціюють частини села для кращої орієнтації жителів, підкреслюють якусь фізико-географічну ознаку в тому чи іншому місці населеного пункту (особливості рельєфу, характер ґрунтів, наявність корисних копалин чи інших матеріалів для промислів, місцезнаходження життєво необхідного водоймища, біологічні процеси тощо). Саме тому предметом нашої уваги стали мікроойконіми (назви кутків й частин села, присілків, хуторів, дільниць), мотивовані географічними термінами. З різних джерел виявлено понад 1500 мікроойконімів Івано-Франківщини, 534 з них становлять оніми, в основі яких лежать географічні терміни. Якщо говорити про структуру назв частин населених пунктів регіону, то серед них переважають однослівні. Двокомпонентні назви, як правило, становлять онімізований географічний термін та препозитивний атрибут, що кваліфікує географічний об'єкт: *Горішня Сигла, Крайня Кошара, Панська Долина* та ін. Зрідка трапляються в складі двокомпонентних назв постпозитивні числівники: *Кут Перший, Кут Другий, Село Перше, Село Друге, Село Третє* та ін. Трислівні найменування складаються з іменника у називному відмінку, прийменника та другого іменника у родовому відмінку, що вказує на просторове розміщення об'єкта: *Кут від Вікна, Кут від Глушкова, Колонія біля Дністра, Колонія біля ферми*. Такі мікроойконіми (мікротопоніми) Ю.О. Карпенко називає орієнтованими назвами: у такому випадку один об'єкт позначають, указуючи його розташування щодо іншого об'єкта через відсутність прямого імені [6, с. 21].

За значенням географічні терміни, що мотивують мікроойконіми, поділяємо на такі групи: **1)** топографічні терміни; **2)** гідрографічні терміни; **3)** геоботанічні терміни; **4)** назви земельних наділів; **5)** назви типів поселень і помешкань; **6)** економіко-географічні терміни. Елементи усіх цих груп активно використовувалися при творенні назв частин поселень Івано-Франківщини, хоч їх продуктивність є неоднаковою.

Найуживанішими на досліджуваній території є мікроойконіми, в основі яких лежать ландшафтно-топографічні терміни (240 назв). Ландшафт і рельєф, як відомо, можуть бути „позитивним” (гори, пагорби), „негативним” (ущелини, провалля тощо) чи „нейтральним” (рівнини) [1, с. 56-57] або додатним і від’ємним [4, с. 155]. Івано-Франківська область як ареально-географічна зона гориста, що активізувало процеси топонімізації апелювативів, пов’язаних семою “гора”: **Говда** (с. Кукільники Гал. р-ну) < *говда* “гора; пусте поле” (Мар., 223), *товда* “башка” (Грінч., I, 360), “гола гора без лісового покриву”, гуц. *говдя* “висока гора” (ПЗУ, 147); **Гряда** (с. Лісна Слобідка Кол. р-ну) < *гряда* “гірське пасмо” (ЕСУМ, I, 608); **Жбир** (с. Середнє Кал. р-ну; с. Пробійнівка Верх. р-ну) < *жбир* “скала, гора; малодоступне місце; зарослий пагорб між долинами” (Мар., 226), “скеля, гора; височина” (ЕСУМ, II, 189); **Клива** (с. Ворохта Надв. р-ну) < *клива, клифа* “незаросла, гола вершина гори; камені в лісі” (Мар., 231), “незалісна гора (вершина)” (Лящук, 165); **Яршиця** (с. Печеніжин Кол. р-ну) < *аршиця, аршіця, яршиця* “важкодоступна вершина гори” (ГГ, 18), “стрімка дика гора; полонина” (Мар., 213) та ін.

До мікроойконімів, в основі яких лежать лексеми на позначення “негативного” (чи від’ємного) рельєфу, належать: **Бавки** (с. Тростянка Кол. р-ну) < *бавка* “суха впадина; рівнина, долина в степу” (Мар., 213); **Берда** (с. Зелене Верх. р-ну) < *берда* “те саме, що *бердо* глибока безодня (прірва)” (Мар., 216), “прірва, урвище; стрімкий схил гори” (ГГ, 23), “обрив, горб; скеля” (ЕСУМ, I, 169), “скала” (Шух., I, 106); **Жоліб** (с. Прокурава Кос. р-ну) < *жоліб, жолоб* “глибока і вузька долина; долина між двома горами чи пригорками; долина потоку” (Мар., 227); **Окіп** (с. Струпків Кол. р-ну; с. Тенетники Гал. р-ну) < *окіп* “рів з валом; глибока і вузька долина” (Мар., 239); **Язвина** (с. Бишів Гал. р-ну) < *язвина* “яр, прірва; печера; долина, вимита водою” (Мар., 254) та ін.

Географічні терміни на позначення „нейтральних” рис рельєфу дуже часто ставали джерелом найменування частин поселення, адже саме рівнина (з невеликими підвищеннями чи зниженнями) була найзручнішою для забудови: **Гофа** (с. Замагора Верх. р-ну) < *гофа* (діал.) “подвіря” (ГНГ, 85); **Полінка** (с. Середній Березів Кос. р-ну) < *полінка, польинка* “гірська рівнина,

пасовище” (Мар., 244); **Пологи** (с. Велика Кам’янка Кол. р-ну) < *пологи* “низинна рівнина на лівих берегах річок” (Мар., 243); **Прочерти** (с. Прокурава Кос. р-ну; с. Уторопи Кос. р-ну) < *прочерт* “корчунок; поляна в лісі; сіножать” (ГПІ, 201); **Ріжа** (с. Снідавка Кос. р-ну) < *ріжа* “пасовисько, що врізається клином у ліс; полянка між лісами” (Шух., I, с. 239, 248) тощо.

Досить продуктивними є назви, мотивовані термінами на означення типів поселень і помешкань. Серед цих мікроойконімів найбільшу групу становлять утворення від апелятивів *кут, село, слобода, вулиця, город, двір, колонія, місто* (67 назв). Вони утворюються також поєднанням географічного терміна з означуваним словом, яке може давати певну характеристику, виражати приналежність особі чи вказувати на розташування об’єкта, наприклад: **Кут** (с. Дубівці Гал. р-ну; с. Жалибори Гал. р-ну; с. Медуха Гал. р-ну; с. Межигірці Гал. р-ну; с. Поділля Гал. р-ну; с. Різдваїни Гал. р-ну; с. Старий Мартинів Гал. р-ну; с. Прокурава Кос. р-ну) < *кут* “частина якої-небудь території, місцевості” (ВТС, 475); **Кут долишний** (с. Вільшаниця Тисм. р-ну); **Кут церковний** (с. Тенетники Гал. р-ну); **Село** (с. Розтоки Кос. р-ну; с. Скопівка Кол. р-ну; с. Великий Рожин Кос. р-ну; с. Закрівці Кол.

р-ну; с. Лісний Хлібичин Кол. р-ну) < *село* “населений пункт (звичайно невеликий), жителі якого займаються переважно обробіткою землі” (ВТС, 1113), діал. (гуц.) “центральна частина такого поселення” (ГНП, 147); **Нове Село** (с. Загір’я Рог. р-ну); **Старе Село** (с. Баня-Березів Кос. р-ну; смт. Рожнятів); **Селище** (с. Курипів Гал. р-ну; с. Пилипи Кол. р-ну; с. Тур’я-Велика Дол. р-ну) < *селище* “населений пункт у сільській місцевості, село; поселення” (ВТС, 1113); **Сільце** (смт. Войнилів Кал. р-ну) < *сельце* “невелике село; присілок” (ССУМ, II, 335); **Слобода** (м. Тисмениця; с. Кукільники Гал. р-ну) < *слобода* “поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії XI-XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалських повинностей і податків; велике село, селище; відокремлена частина великого села” (СУМ, IX, 365) та ін.

Групу геоботанічних термінів, що є твірними основами мікроойконімів краю, репрезентують лексеми на означення предметів рослинного світу видових понять чи конкретних об’єктів рослинності (82 назви). Найбільш поширеними топоосновами є *береза, вишня, глід, граб, дуб, крушина, лоза, хащ*: **Башта** (м. Тлумач) < *башта* “високе старе дерево, найчастіше смерека” (ГГ, 22); **Буковина** (с. Тисменичани Надв. р-ну) < *буковина* “буковий ліс” (ГЛЕ, 256), “ліс, де росте бук” (Шух., I, 205); **Грабовець** (с. Пилипи Кол. р-ну) < *грабовець* “грабовий гай, лісок” (ГНГ, 86); **Крушина** (с. Печеніжин Кол. р-ну) < *крушина* “рослина (кущ або невеличке дерево) родини жостерових із темно-червоними ягідками” (ВТС, 470); **Леварда** (с. Пістинь

Кос. р-ну) < *левурда* “цибуля ведмежа, черемша; цибуля переможна” (Смик., 195); **Сигла** (с. Манява Бог. р-ну) < *сигла* “густий високий ліс; молодий, але високий ліс” (ГНГ, 269), “високе рівне дерево (перев. смерекове); густий непрохідний ліс (перев. смерековий)” (ГГ, 169-170).

Економіко-географічні терміни, що ввійшли в основи назв поселень цієї групи, вказують на різні промисли, пов’язані з скляною, нафтовою і паперовою промисловістю, виробництвом соди, добуванням солі, виноробством, пивоварінням, лісовим промислом, виробництвом будівельних матеріалів, харчовою промисловістю, а також з назвами різних споруд (господарських, побутових чи культових) (62 назви): **Баня** (с. Малий Ключів Кол. р-ну; с. Уторопи Кос. р-ну; с. Княздвір Кол. р-ну; м. Калуш; с. Завій Кал. р-ну) < *баня* “солеварня” (ГНГ, 17); **Буди** (с. Хімчин Кос. р-ну) < *буда* “окрема будова далеко від села” (Жучк., 142), “поташня; поташний завод” (ЕСУМ, I, 277); **Гонтарка** (с. Малий Рожин Кос. р-ну) < *гонтарка* “місце, де виробляють *гонти* покрівельний матеріал у вигляді дощочок довжиною 60 см” (ГГІ, 76); **Гута** (с. Верхній Майдан Надв. р-ну) < *гута* “скляний завод; хата, курінь, навіс, де виготовляють скло, скляний посуд та інші речі зі скла” (ЕСУМ, I, 628); **Демні** (с. Шешори Кос. р-ну) < *демня* “кузня, горно, димар” (ЕСУМ, I, 31); **Кашиця** (с. Печеніжин Кол. р-ну) < *кашиця* “дамба з колод; плетене укріплення берега і каміння на річці” (ГГ, 91); **Козинець** (с. Грушів Кол. р-ну; с. Стецівка Снят. р-ну) < *козинець* “сарай для кіз” (ЕСУМ, III, 494); **Кошари** (с. Рунгури Кол. р-ну) < *кошара* “тимчасово загороджене місце для овець” (ГГ, 103; ГГІ, 124); **Папірня** (с. Стратин Рог. р-ну) < *папірня* „паперова фабрика” (ВТС, 703); **Токарня** (с. Яворів Кос. р-ну) < *токарня* „токарна майстерня; токарний верстат” (ВТС, 1254); **Торговиця** (с. Гвіздець Кол. р-ну) < *торговиця* “торгівля; місце, де відбувається торгівля; базар” (ВТС, 1257); **Монастирок** (с. Підвербці Гор. р-ну) < *монастир* “церква і територія, які належать общині монахів або монашок” (Кавал., 315).

Порівняно невелику за обсягом групу становлять мікроойконіми, в основі яких лежать гідрографічні терміни, що позначають типи водних об’єктів. Вони мотивували 57 назв частин поселень: **Водоспад** (с. Пасічна Надв. р-ну) < *водоспад* “падіння води на місці прямовисного уступу річища річки або потоку” (ВТС, 154); **Гуркало** (с. Комарів Гал. р-ну) < *гуркало* “невеликий низький водоспад” (Ляшук, 166); “потік, який гуркає, стукає, шумить”, “водоспад” (ГГІ, 74); **Заріччя** (с. Струпків Кол. р-ну; смт. Більшівці Гал. р-ну; с. Красник Верх. р-ну; с. Криворівня Верх. р-ну; с. Прокурава Кос. р-ну; смт. Солотвин Бог. р-ну; с. Старі Богородчани Бог. р-ну) < *заріччя* “низовина біля річки” (Мар., 229), “місцевість за рікою” (СУМ, III, 233);

Ковбір (с. Залуччя Снят. р-ну) < *ковбір, ковбур* “яма у воді, вибита паданням останньої” (Мар., 231); **Росіш** (с. Раківчик Кол. р-ну) < *розсіш, росіш* “розгалуження; місце злиття двох річок, потоків” (Карп., ТБ, 177); **Рутка** (с. П’ядики Кол. р-ну) < *рутка* “вибоїна, наповнена водою” (Мар., 248); **Сажівка** (с. Залуччя Снят. р-ну) < *сажівка, сажавка* “заглиблення; колодязь для збирання води; рибний став” (Мар., 248).

Сюди відносимо також і апелювати на позначення гелонімів, що стали основами для мікроойконімів, які знаходяться у різних районах Івано-Франківщини: **Багни** (с. Гринява Верх. р-ну; с. Криворівня Верх. р-ну; с. Трач Кос. р-ну; с. Хімчин Кос. р-ну) < *багна* “болото” < псл. **bagno* (ГНГ, 16); **Болота** (с. Велика Кам’янка Кол. р-ну; с. Годи-Добровідка Кол. р-ну; с. Поділля Гал. р-ну) < *болото* “мокра заболочена низовина; заглиблення на місці водоймища” (Мар., 218); **Заболоття** (с. Пукасівці Гал. р-ну; с. Тисменичани Надв. р-ну) < *заболіття* “місцевість за болотом” (ГГІ, 92); **Млака** (с. Вербівка Рожн. р-ну; с. Турка Кол. р-ну) < *млака* “заболочена низовина, трясовина” (Мар., 236), “мокрый луг”, “підмокла лука; багно” (ГНГ, 194); **Мочера** (с. Прокурава Кос. р-ну) < *мочера, мочара* (< псл. **močarъ*) “трясовина, заболочена місцевість” (ГГ, 124, 126); **Руда** (с. Велика Кам’янка Кол. р-ну; с. Дитятин Гал. р-ну) < *руда* “заболочена низовина; іржаве болото на березі” (Мар., 248) та ін.

Мікроойконіми, основи яких свідчать про особливості землекористування, спосіб і вид отримання земельної ділянки, становлять порівняно невелику кількість 26 назв: **Пасіка** (с. Зелене Верх. р-ну; с. Красна Надв. р-ну) < *пасіка* “місце, де викорчувано ліс, теребіж, корчунок” (ГНГ, 215), “вирубана ділянка лісу” (Онишк., II, 43); **Площа** (с. Соколівка Кос. р-ну; с. Пістинь Кос. р-ну) < *площа* “вільне від будівель місце; сінокіс” (ГНГ, 232); **Погар** (с. Бережниця Верх. р-ну; с. Стебні Верх. р-ну) < *погар* “згарище; місце, де була пожежа” (СУМ, VI, 705); **Помірки** (с. Ворона Кол. р-ну; с. Лючки Кос. р-ну; с. Підгайчики Кол. р-ну; с. Семаківці Кол. р-ну; с. Старі Кути Кос. р-ну; с. Раківчик Кол. р-ну) < *помірок* “шмат городу, поля, що є додатковим наділом; прирізок” (ВТС, 856); **Теребіж** (с. Пістинь Кос. р-ну; с. Спас Кол. р-ну; с. Цуцулин Кос. р-ну) < *теребіж, теребіш* “ділянка лісу, очищена від чагарників” (ГГ, 183) та ін.

Таким чином, проведене дослідження на матеріалі географічних термінів та відповідних мікроойконімів дає можливість констатувати, що значна частина найменувань частин поселень Івано-Франківщини пов’язана з географічною номенклатурою (близько 35% назв від загальної кількості найменувань). Найбільш типовими основами є топографічні терміни, за допомогою яких утворена значна частина мікроойконімів (45 %). Роль

географічних термінів у назвах частин поселень значно більша, ніж, скажімо, у гідронімії, адже тут жодна смислова група не обходиться без географічних термінів. Їх вивчення необхідне насамперед для з'ясування лексико-семантичної природи мікроойконімів, джерел, принципів і способів номінації об'єктів, що є актуальним для сучасної ономастики. Тому знання географічної термінології значно полегшує розкриття суті мікроойконімів, їх значення, значною мірою служить для визначення їх смислу, "є універсальним ключем, який в умілих руках розкриває багато простих і важких завдань, як семантичних, так і інформаційних, таких, що допомагають географам, лінгвістам, картографам" [8, 99-100].

Скорочення

ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.

ГГ – Гуцульські говори: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

ГГІ – Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини: Словник-довідник. – Снятин: ПрутПринт, 2003. – 284 с.

ГЛЕ – Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. – К.: Наукова думка, 1991. – 308 с.

ГНГ – Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини: Словник-довідник. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 352 с.

ГНП – Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля): Історико-етимологічний словник. – Івано-Франківськ: ОШПО; Снятин: ПрутПринт, 2007. – 200 с.

Грінч. – Грінченко Б.Д. Словарь української мови: В 4 т. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1-3; 1997. – Т. 4.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1; 1985. – Т. 2; 1989. – Т. 3; 2003. – Т. 4; 2006. – Т. 5.

Жучк. – Жучкевич В.А. Местные географические термины в топонимии Белоруссии // Местные географические термины. – М.: "Мысль", 1970. – С. 138-145.

Кавал. – Кавалла А. Беларускія айконімы, матываваныя геаграфічнымі тэрмінамі (на матэрыяле адзінак, страчаных у выніку перайменавання XX стагоддзя) // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. Випуск 16. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – С. 313-316.

Карп., ТБ – Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К.: Наукова думка, 1973. – 240 с.

Лящук – Лящук Б.Ф. До походження географічних назв на території Покутсько-Буковинських Карпат і прилеглих районів // Вісник: Сер. географ. – Львів, 1965. – Вип. 1. – С. 115-121.

Мар. – Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов // Полесье. – М.: Наука, 1968. – С. 206-255.

Онишк. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1-2.

ПГФ – Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд. – К.: Наукова думка, 1998. – 368 с.

ПЗУ – Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.

Смик – Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України. – К.: УРЕ, 1991. – 413 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. – К.: Наукова думка, 1977-1978. – Т. 1-2.

СУМ – Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

Шух. – Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне відтворення видання 1899-1907 рр. – Верховина, 1997-2000. – Ч. 1-5.

Інші скорочення

Дем. – демінутив; діал. – діалектне; м. – місто; мн. – множина; обл. – область; пор. – порівняйте; р. – річка; р-н – район; с. – село.

Скорочення назв районів: Бог. – Богородчанський, Верх. – Верховинський, Гал. – Галицький, Гор. – Городенківський, Дол. – Долинський, Кал. – Калуський, Кол. – Коломийський, Кос. – Косівський, Надв. – Надвірнянський, Рог. – Рогатинський, Рожн. – Рожнятівський, Снят. – Снятинський, Тисм. – Тисменицький, Тлум. – Тлумацький.

Література

1. Гаврилова Т.О. Місцева географічна номенклатура як джерело номінації сільських кутків (на матеріалі говірок Черкащини) // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К., 2002. – С. 54-55.

2. Данилюк О. Географічні терміни як твірні основи мікротопонімів // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Випуск 356-359. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 272-276.

3. Жучкевич В.А. Местные географические термины в топонимии Белоруссии // Местные географические термины. – М.: Мысль, 1970. – С. 138-144.

4. Заїнчовська О. Із спостережень над типами номінації мікротопонімів Південно-Східного Поділля // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Випуск 356-359. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 154-159.

5. Кавалла А. Беларуска аіконімы, матываванья геаграфічнымі тэрмінамі (на матэрыяле адзінак, страчаных у выніку перайменаванняў XX стагоддзя) // Лінгвістычны студіі. Збірнік навуковых праць. Випуск 16. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – С. 313-316.

6. Карпенко Ю.А. Свойства и источники микропонимии // Микропонимия: материалы совещания. отв. ред. проф. О.С. Ахманова. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1967. – С. 15-22.

7. Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2004. – 20 с.

8. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики / АН СССР. Ин-т географии. – М.: Мысль, 1974. – 382 с.

9. Обручар А. Мікротопонімія Потисся як показник господарської діяльності закарпатців // *Studia Slavica*. Випуск 8: Ювілей. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2008. – С. 255-261.